

RUSOVÉ V KARLOVÝCH VARECH OČIMA MÍSTNÍCH OBYVATEL*

Václav Čepelák

Fakulta sociálních věd UK Praha

Russians in Karlovy Vary from the Inhabitants' Perspective

Abstract: The article is a study of the Russian presence in Karlovy Vary from the point of view of its inhabitants'. This presence is described from the viewpoint of the inhabitants' perception and attitudes towards Russians. The causes of the presence of Russians in Karlovy Vary are also studied; causes are sought in the town's history, especially in the context of the new colonization of border regions after 1945. The present is described in terms of statistical data, especially that regarding migration and the number of foreigners. The consequences of the Russian presence are found in changes in the urban zoning of the town, as well as in the relation between the Russian presence and the identity of local denizens. The interpretation of nine qualitative interviews provides the source of evidence for this.

Keywords: *urban sociology; foreigners; Russians; coexistence*

Karlovy Vary jsou městem velmi specifickým. V posledních 150 letech prošly velmi bouřlivými změnami a za posledních dvacet let je zcela proměnil návrat kapitalismu do naší země. A právě návrat kapitalismu je v Karlových Varech významně spojen s příchodem Rusů. Ruská přítomnost¹ v Karlových Varech se stala velmi výrazným jevem, který ovlivnil obraz města jak navenek, tedy pro vnější pozorovatele, tak dovnitř, z hlediska místních obyvatel. Právě pohled místních obyvatel na ruskou menšinu je tématem tohoto článku. Mým cílem

* Článek je zkrácenou verzí bakalářské práce obhájené na Filozofické fakultě UK v roce 2009; vedoucím práce byl doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc

¹ Zatím používám termín „ruská přítomnost“, později samozřejmě ozřejmím, jakou povahu tato přítomnost měla a má.

však není pouze popsát, jak lidé Rusy vnímají, ale pokusit se charakterizovat, jaký dopad má ruská přítomnost na život ve městě, jaké jsou její příčiny a širší souvislosti. To by mělo posloužit k lepšímu pochopení toho, k čemu v Karlových Varech v současnosti dochází.

V článku se opírám především o interpretaci devíti hloubkových rozhovorů s obyvateli Karlových Varů. Článek je tedy s ohledem na velikost vzorku třeba chápat jako pilotní studii k tématu, které zatím nebylo zpracováno.² Kvalitativní přístup byl zvolen za účelem odкрыtí a pochopení toho, co ruská přítomnost pro místní představuje, jaké má pro ně důsledky, případně jaké příčiny má jejich postoj ke karlovarským Rusům. To bylo vedeno snahou o zachycení proměny chápání města v souvislosti s ruskou přítomností. Způsob konstrukce vzorku informátorů byl veden snahou o zachycení maximální šíře názorů a pohledů na zkoumané problémy.³ Snažil jsem se mít ve vzorku zastoupeny tři generace: generaci mladší (tj. své vrstevníky), generaci střední (tj. generaci svých rodičů) a generaci starší (tj. generaci svých prarodičů).

jméno	věk	vzdělání
Marie	20 let	SŠ
Jana	20 let	SŠ
Petr	23 let	SŠ
Anna	45 let	VŠ
Josef	50 let	SŠ
Jiřina	63 let	VŠ
Zdeňka	65 let	VŠ
Václav	70 let	VŠ
Věra	80 let	SŠ

Tabulka 1. Charakteristika výzkumného vzorku⁴

² V současnosti vycházejí zejména studie zabývající se ruskou komunitou v České republice jako celkem. Karlovarskými Rusy se zabývala pouze níže citovaná studie Drbohlav a kol. (1999), ta se však primárně zaměřila na ruskou komunitu samotnou a Karlovy Vary zde sloužily spíše jako místo snadného přístupu k respondentům. Navíc studie již není zcela aktuální, neboť situace v Karlových Varech se postupně mění.

³ Ve výčtu typů vzorkování v kvalitativním výzkumu by to odpovídalo typu „vzorkování s maximální variací“; Hendl 2008: 152.

⁴ Skutečná jména informátorů byla autorem změněna.

V článku se zabývám několika tématy. Nejprve se pokusím charakterizovat ruskou komunitu, budu se zabývat demografickými a prostorovými aspekty a jejich vazbou na problém ruské přítomnosti v Karlových Varech. Poté popíši, jak místní obyvatelé Rusy vnímají a jaké má toto vnímání důsledky.

Demografická a prostorová charakteristika Karlových Varů

Po roce 1989 dochází v Karlových Varech k velkým změnám, které pramení nejen z příchodu cizineckých komunit do města. Tyto změny mají svůj počátek již v období po roce 1945, který pro Karlovy Vary znamenal nejen téměř úplnou obměnu obyvatelstva způsobenou vysídlením Němců, ale i změnu charakteru lázeňského provozu. Z Karlových Varů, kde se již od 17. století scházely evropské elity, se staly lázně pro „obyčejné lidi“. Lázeňské centrum města, dříve luxusní adresa, od této chvíle začalo získávat spíše rezidenční funkci. Výměna obyvatel znamenala rovněž jejich úbytek. Ten byl postupně vyrovnáván až výstavbou sídlišť v sedmdesátých letech 20. století. Nové obyvatelstvo přitom vykazuje tytéž charakteristiky jako obyvatelstvo ostatních pohraničních oblastí. To se částečně promítá i do populačního vývoje ve městě po pádu komunismu.

Po roce 2000 v Karlových Varech nastal výraznější odliv obyvatelstva, který byl přerušen roky 2004 a 2006-07, spojenými se vstupem České republiky do Evropské unie, respektive Schengenského prostoru. Tento odliv je však ve velké míře vyrovnáván nově příchozími. Můžeme předpokládat, že tito nově příchozí byli ve velké míře cizinci,⁵ a to zejména Rusové a Ukrajinci. Bohatí Rusové projevují vzrůstající zájem o byty v centru města. Lidé jim tyto byty ochotně prodávají, neboť Rusové jsou ochotni dobře platit a prodej takového bytu zaplatí výstavbu vlastního domu v okolí města. Lidé prodávají byty tím ochotněji, čím více Rusů se do jejich okolí stěhuje, navíc s rostoucí poptávkou rostou nejen ceny bytů, ale vzniká tlak na výstavbu bytů nových (Jandl 2008).

Rusové tak svou přítomností ve městě podporují poptávku po pracovní síle, kromě turismu zejména v oblasti stavebnictví. Velká nabídka práce ve stavebnictví přitahuje i zahraniční dělníky, a to zejména ukrajinské, neboť zde odpadá jazyková bariéra. Do města přicházejí i další ruskojazyční obyvatelé

⁵ Podle dat Českého statistického úřadu je Karlovarský kraj po Praze krajem s největším podílem cizinců. Karlovarsko se v rámci kraje vyznačuje právě vysokým podílem Rusů a Ukrajinců (Vývoj stavu cizinců 2009).

za rozličnými podnikatelskými aktivitami⁶ či různými zaměstnáními, jako je práce v obchodech, hlídání dětí a podobně.

Mezi léty 2001 a 2005 se v Karlových Varech začala projevovat silnější suburbanizace. Výstavba tedy probíhala v samotném městě i v jeho okolí.⁷ I přes masivní výstavbu se nicméně Karlovy Vary potýkají s úbytkem počtu obyvatel, který se blíží k padesátitísíkové hranici.⁸ Rusové totiž často nemají ve městě trvalé bydliště. Jejich byty pro ně jsou pouze místem dovolené, statusovým symbolem, ale také vhodným způsobem uložení kapitálu. Příčinám a důsledkům tohoto jevu se věnuje článek Dominika Jandla (Jandl 2008). Důsledkem je „vyšroubování ceny bytů nad jejich reálnou hodnotu“, a to nejen v centru, ale i v okolních čtvrtích, kam se zájem Rusů postupně rozšiřuje. Místní obyvatelé, vzhledem k nízkým platům v Karlovarském kraji, si tak nemohou byty dovolit a stěhují se tedy spíše za město nebo jinam. Samozřejmě též ochotněji byty ve městě prodávají. Z centra se tak postupně stává „město duchů“.⁹

Ztráta rezidenční funkce center měst není neobvyklým jevem. Je však typická spíše pro velkoměsta. Srovnáme-li situaci Karlových Varů se situací v Praze, zde si historické centrum mimo turistické funkce zachovává význam i pro místní obyvatele. Centrum Karlových Varů však mnohé z těchto funkcí ztrácí.¹⁰

Rusové v Karlových Varech

Abychom karlovarskou ruskou komunitu zasadili do širšího kontextu, je třeba shrnout některá obecná fakta o postavení ruské menšiny v České republice. Současná ruská menšina v ČR je velmi pestrá, co se týče délky pobytu, důvodů imigrace, cíle působení v ČR, ale například i názorové orientace a životních

⁶ Na tomto místě se lze odvolat na výsledky šetření „Ruská komunita“, jehož autoři uvádějí, že ruská komunita se vyznačuje vysokou ekonomickou aktivitou jak ve sféře podnikání, tak v zaměstnanecském poměru (Drbohlav 1999).

⁷ V letech 2003-07 byla v Karlových Varech průměrně dokončena výstavba 3,27 bytu na 1000 obyvatel za rok. Vyšších hodnot dosahují v Karlovarském kraji pouze obce s méně než 1000 obyvateli. Ve správním obvodu obce s rozšířenou působností Karlovy Vary bylo dokončeno 3,1 bytu na 1000 obyvatel, což je v rámci kraje opět nadprůměrná hodnota a vyšších hodnot dosahují pouze Ostrov a Mariánské Lázně.

⁸ V posledních letech byl tento klesající trend zastaven příchodem imigrantů, jak bylo uvedeno výše.

⁹ Místní obyvatelé vytlačeni z města však samozřejmě nejsou jediným zdrojem suburbanizace v okolí Karlových Varů. Sami Rusové si staví domy ve vesnicích v okolí Karlových Varů.

¹⁰ Původní text bakalářské práce (Čepelák 2009) obsahuje komparaci vývoje obyvatelstva Karlových Varů, Jihlavy a Zlína, která podtrhuje výjimečnost vývoje v Karlových Varech oproti podobným městům v České republice.

hodnot. Jednotlivé skupiny si vzájemně nedůvěřují (Ruská národnostní menšina 2009). Naopak v rozhovorech, které jsem uskutečnil, je vidět, že hovoří-li se o Rusech a o jejich přítomnosti ve městě, informátoři vždy sklouzávají ke skupině bohatých, tzv. nových Rusů. Tato skupina je ve městě nejvíce viditelná, a proto je pro nás nejdůležitější. Není to však skupina jediná.

Při objasnění příčin příchodu Rusů do Karlových Varů je třeba připomenout historické sepětí Rusů s městem. Návštěva ruského cara Petra I. na počátku 18. století byla pro Karlovy Vary velmi významným momentem, jímž se staly místem, kde se setkávaly evropské elity. Ruská šlechta sem od té doby pravidelně jezdila. Roku 1898 zde byl podle vzoru kostela poblíž Moskvy postaven pravoslavný chrám sv. Petra a Pavla, jehož stavba byla zčásti sponzorována zámožnými karlovarskými pacienty ruského původu. Tento chrám je dodnes významnou dominantou Karlových Varů připomínající ruskou přítomnost ve městě. Po druhé světové válce jezdili do Karlových Varů jednak sovětsští vysocí důstojníci, jednak sovětsští pracující. Po roce 1989 sem přicházejí noví Rusové, tedy nová ruská ekonomická elita. Tato elita se rekrutovala zejména z bývalých sovětských funkcionářů anebo z šéfů podsvětí. Pro jejich úspěch byly nutné styky z předchozího režimu či snížený práh běžných morálních ohledů, rozhodující nebyly schopnosti či profesionální vybava. Klasičtí noví Rusové jsou tak často lidé spíše průměrných schopností (Dvořák 2000). K získání velkého ekonomického kapitálu nebyl potřeba téměř žádný kapitál kulturní.

První generace nových Rusů – těsně po rozpadu SSSR – se vyznačovala stavěním svého bohatství na odiv. S oblibou platili v hotovosti a orientovali se na nejdražší zboží a služby, zejména dobře viditelné. Pro tyto lidi totiž bylo nutné zařadit se do ekonomické elity a toto zařazení náležitě demonstrovat (Duffková et al. 2008). Ekonomická elita se ovšem nekryla s elitou kulturní, což se projevilo v životním stylu, zejména v tom, jakým způsobem a za co tyto lidé své peníze utráceli. V druhé generaci se však ekonomická moc nových Rusů spojila s politickou, což vyžadovalo image vyvážených a solidních občanů. Pro tyto elity byla přílišná publicita naopak spíše nežádoucí. Okázalá spotřeba se spíše projevovala u nových Rusů, kteří byli na hraně zařazení do ekonomické elity. Svou spotřebou tak demonstrovali zařazení do skupiny nejbohatších (Dvořák 2000). V Karlových Varech se objevují právě tyto méně bohatí Rusové. Vlastnictví bytu v Karlových Varech je pro ně statusovým symbolem, „ukázat se“ v Karlových Varech může znamenat zařazení do elity. Nejbohatší Rusové naopak expandují dále na západ, popřípadě nakupují drahé nemovitosti přímo v Moskvě. Karlovy Vary jsou přes své nesporné výhody maloměstem, nemohou

se svou přitažlivostí a společenským ruchem vyrovnat západním velkoměstům či Moskvě (Jandl 2008).

Podle informací magistrátu města v Karlových Varech k 1. dubnu 2010 žilo 53 907 obyvatel, z nichž 2194 (4,1 %) bylo Rusů, 999 (1,9 %) Ukrajinců a 400 (0,7 %) občanů dalších zemí bývalého Sovětského svazu¹¹ (Fik 2010). Vývoj počtu ruských obyvatel v okrese Karlovy Vary¹² od roku 2003 dále zachycuje Tabulka 2. Relativní počet obyvatel ruského občanství je v okrese Karlovy Vary mnohem vyšší, než je průměr České republiky, a dokonce vyšší než v Praze. Všimněme si, že jak okres Karlovy Vary a Praha, tak celá Česká republika mají v podstatě podobný rostoucí trend: mezi léty 2003 a 2007 se počet obyvatel ruského státního občanství téměř zdvojnásobil.

	2003		2004		2005		2006		2007	
	abs.	rel. ¹³	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.	abs.	rel.
ČR	12 605	1,23	14 747	1,44	16 627	1,62	18 954	1,84	23 278	2,28
okres Karlovy Vary	929	7,66	1 198	9,86	1 199	9,93	1 393	11,53	1 753	14,71
hlavní město Praha	6 428	5,52	7 495	6,4	8 588	7,27	9 782	8,23	13 055	10,8

Tabulka 2. Počet Rusů s povolením k pobytu (stav k 31. 12. 2003)

Zdroj: ČSÚ, kalkulace autor.

Prostorové rozložení Karlových Varů¹⁴

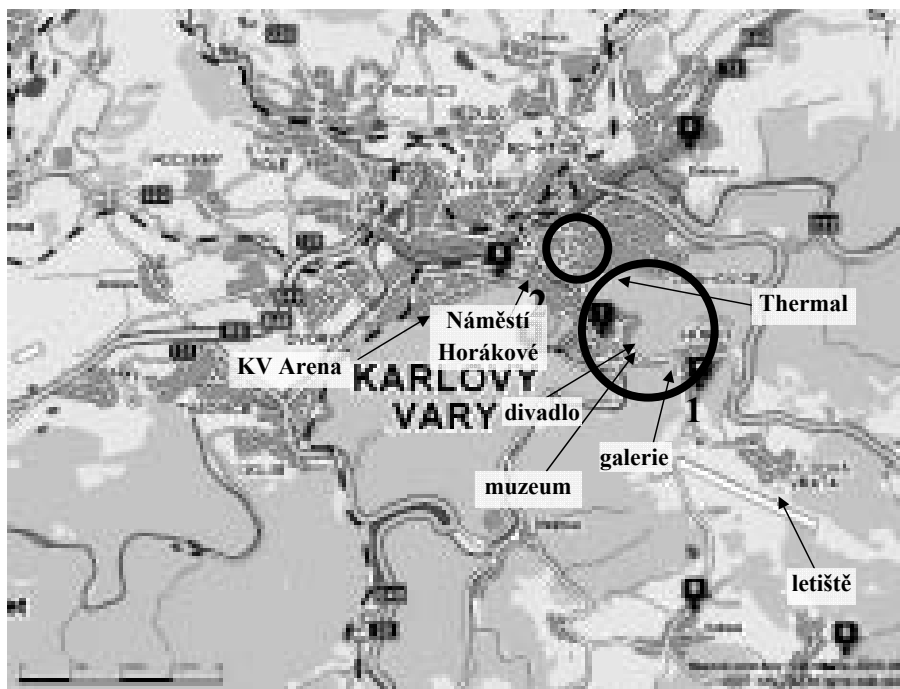
Pro lepší objasnění vlivu ruské přítomnosti na vztah místních obyvatel ke svému městu se nyní zaměříme na charakteristiku prostorového rozložení Karlových Varů. Cílem této části textu je ukázat, že izolovanost lázeňského města vede k tomu, že v této části dominují Rusové.

¹¹ Započtení jsou zde občané daných zemí s trvalým pobytem ve městě. Počet obyvatel ze zemí bývalého Sovětského svazu nemusí být zcela přesný, neboť počet obyvatel některých těchto zemí byl uveden pouze řádově (přesný počet obyvatel je však v intervalu ± 5 obyvatel).

¹² Údaje za město Karlovy Vary Český statistický úřad neshromažďuje.

¹³ Počet Rusů přepočtený na 1000 obyvatel.

¹⁴ V textu následující části se budou objevovat odkazy v podobě hvězdičky a čísel v závorce. Ty odkazují k místům v příložené mapce, která má napomoci lepšímu pochopení rozložení města.

Obrázek č. 1. Plánek Karlových Varů

Zdroj: www.mapy.cz

Město Karlovy Vary v současné podobě vzniklo až po druhé světové válce. Do té doby Karlovy Vary tvořila pouze dnešní historická část v údolí řeky Teplé, až v roce 1939 byly s Karlovými Vary sloučeny okolní obce Tuhnice, Rybáře, Drahovice, Doubí, Březová, Dvory, Kolová a Bohatice, přičemž Březová a Kolová jsou dnes již samostatné, naopak přibýly některé další části (např. Stará Role či Sedlec). Karlovy Vary se tak v podstatě posouvají směrem na západ. Střed města se pomalu vzdaluje od lázeňského centra. Město se přitom v současnosti potýká s tím, že mu chybí skutečné centrum. Lázeňské centrum (1) bylo středem dění dříve. Dnes však již můžeme (řeceno s R. E. Parkem) hovořit o ruské invazi do centra města. Průměrný místní obyvatel se naproti tomu do centra dostane jen zřídka, což je navíc způsobeno geografickou polohou – centrum je obklopeno kopci – a faktem, že touto částí neprochází žádná významná komunikace. Proto se návštěvník často podiví tomu, jak málo Čechů v této části města potká. Odtud pravděpodobně pramení pocit návštěvníků, že Karlovy Vary

jsou „ruským městem“. Pro lázeňské účely je tato část města vskutku dokonale uzpůsobena. Je zastrčená, odstřižená od dopravního ruchu. Tato izolovanost však částečně vede i k úpadku institucí, jež zde odjakživa sídlí, tedy divadel*, galerií* či muzeí*.

V rozhovorech mě zajímala otázka, jak místní obyvatelé centrum vymezují. Někteří chápou centrum jako lázeňskou část plus přilehlou část vymezenou hlavní poštou, Masarykovou třídou a Tržnicí (2). Jiní lázeňskou část jako centrum nechápou a za centrum považují pouze tuto přilehlou část. Zdeňka (65 let, VŠ) dodává, že obě tyto části jsou dvě různá centra. Někteří informátoři přitom oceňují přínos Rusů v tom, že staré lázeňské centrum města opravili a dali mu hezčí tvář. Pro jiné dotázané však centrum ztratilo své kouzlo, stalo se pro ně prázdným, bezduchým prostorem.

„Přišli tam lidi, který k tomu nemaj vztah a s tím souvisí, že ten barák, co jsem měl ten ateliér, je zbouranej. [...] Takže to je škoda, to samý mně skončila zubařka [...], stejným způsobem, takže ta ulice vlastně ztrácí... ne, že by se to zbořilo, ale ztrácí to, to město ztratilo... svůj genius loci. Ztratilo to svůj duch, s těma lidma to odešlo, prostě historie se trhá a teď tam vznikaj ty novostavby a zrovna nedávno jsme na to koukali s kolegou od Thermalu a vlastně všude ti vyrůstaj... začíná z toho bejt takový to neosobní Monte Carlo. Betonový krychle ve stráních, hustě zastavěný, aby se využily ty pozemky, takže z toho vzniká takovej hnus.“ (Josef, 50 let, SŠ)

Další zajímavý pohled přináší jiný informátor při pohledu na fotografii Staré Louky, jedné z nejnámějších ulic v centru.

„No jo no, kulisa Karlových Var, všude zlatnictví, jediný zajímavý v tý ulici je kavárna Elefant s obrovskou tradicí a překrásnej prostor. Nádherná kavárna. Každopádně přesně tady už začíná ta dysfunkce veškerá, protože je to jenom kulisa, obrovská kulisa. Karlovy Vary jsou obrovská kulisa vesměs. Protože za ní to vypadá úplně jinak všecko. Rozhodně ty baráky, kamkoliv člověk vystoupí, jsou popadaný, rozebraný, špatný, ve špatným stavu.“ (Petr, 23 let, SŠ)

Druhý informátor nad fotografií Staré Louky udal následující:

„Výzkumník: A líbí se ti, že je to takový opravený?”

Informátor: Tady je to sporný. Jako povedly se některý opravy, ale *není to už naše město*.“ (Josef, 50 let, SŠ)

Ať už však vymezíme centrum města jakkoliv, chybí zde otevřený veřejný prostor. V podstatě jediným větším karlovarským náměstím je Náměstí Milady Horákové*, jako centrum však nefunguje. Není totiž dopravním uzlem. Dalším takovým místem, které by na centrální veřejnou plochu mohlo aspirovat, je prostranství před hotelem Thermal*. Stává se jím však pouze během filmového festivalu, kdy je skutečným centrem dění. Jindy je však i zde prázdno, prostranství ničím nepřitahuje. Pro místní obyvatele to není místo příjemné, nemá pro ně estetickou hodnotu, neradi sem chodí.

Veškerá tradiční místa se nacházejí právě v historické části, která ovšem leží v údolí mezi kopci a nenabízí tak žádné volné prostranství. V současnosti a nedávné minulosti nevzniklo žádné nové veřejné prostranství, které by svou povahou mohlo aspirovat na nové centrum města. Topografie Karlových Varů tak má za následek, že neexistuje žádné přirozené centrum, místo, kde by se mohl soustředit život města. Ten se tak přesouvá do okolí Tržnice, která je centrální přestupní stanicí městské dopravy.

Lokální identita obyvatel Karlových Varů

Vztah karlovarských obyvatel k jejich městu je ovlivněn nejen jeho topografií, ale zejména historicky. Dvacáté století bylo pro Karlovy Vary stoletím velmi bouřlivým. Změny po roce 1945 vedly k tomu, že se změnil nejen charakter lázeňského provozu, ale i obyvatelstvo města. Projevil se zde fenomén typický pro české pohraničí. Obyvatelé, kteří přišli po válce osídlivat pohraniční oblasti, byli kulturně a sociálně heterogenní a neměli vytvořeny žádné společné zvyky či tradice (Kastner 1996). Jak uvádí V. Houžvička, u nových osídlenců se projevoval fenomén dvojího domova, domov si spojovali jednak s místem bydliště a jednak s místem rodiště (Houžvička 2007). Nedostatečná vazba místních obyvatel k novým místům se projevuje nízkou migrační stabilitou. J. Laštovková si všímá, že původní obyvatelé daleko intenzivněji reflektují vykořeněnost kraje, nedostatek historického a kulturního vědomí obyvatel. Noví osídlenci však deklarují postupnou, ale ve výsledku velmi intenzivní identifikaci s krajem¹⁵ (Laštovková 2007). František Zich, který zkoumal regionální identitu obyvatel příhraničního euroregionu Nisa, píše, že vytvoření silnější vazby se vyskytuje až u třetí generace, tedy „generace vnuků“. Sem vstupuje ještě jeden faktor. Starší

¹⁵ Je otázkou, nakolik je tento poznatek platný pouze pro euroregion Nisa, či nakolik jej lze zobecnit na celé pohraničí. Ani Laštovková se nezabývá příčinou tohoto jevu.

generace vnuků, tedy generace, která dosáhla dospělosti v porevolučním období, měla možnost se v kraji etablovat. Mladší generace však již má problém se ve zdejší regionu uchytit, což vede k odlivu obyvatelstva a zejména inteligence z těchto oblastí (Zich 2003).

Podle Zicha lze místní identitu zkoumat na základě údajů o stabilitě a migraci obyvatelstva, pozorování životního stylu, zvyků, obyčejů a tradic, pozorování péče o vlastní dům, krajinu, životní prostředí, památky a podobně. Jak jsem uvedl výše, v Karlových Varech se projevuje zřetelná suburbanizace. Její příčiny mohou, ale také nemusí mít kořeny v zeslabené lokální identitě místních obyvatel. Tuto skupinu zastupoval ve výběru informátorů Josef (50 let, SŠ). Ten na jednu stranu vyjmenovává mnoho negativ, která ho z Karlových Varů vytlačila, ale přesto sám sebe nazývá patriotem. Podobnou zkušenost udává i Věra (80 let, SŠ) se svými potomky. Nižší svázanost místních obyvatel s místem je pravděpodobně jen jednou z příčin ruské invaze do centra města. Můžeme předpokládat, že lidé jsou z Karlových Varů vytlačováni, ale přesto si k nim někteří zachovávají určité vazby. V rozhovorech informátoři vykazovali větší poměrně silnou vazbu k místu. Příkladem může být tato věta:

„Pro mě Vary v podstatě, protože jsem tady od pětačtyřicátého, já mám na ně slabost, to se prostě nedá jinak.“ (Václav, 70 let, VŠ)

„I když tohle všechno nám vadí, co tady je, tak přesto ty Vary jako město a to okolí je tak důležitý, že si nemyslím, že bych chtěla bejt někde jinde.“ (Zdenka, 65 let, VŠ)

Protiklad „my“ a „oni“ se v rozhovorech objevuje v několika rovinách. Dvě hlavní roviny jsou identifikace s Karlovými Vary („my Karlovaráci“) a vymezení vůči okolí a potom vymezení Čechů vůči Rusům („my Češi“). Síla identifikace s Karlovými Vary vlastně odkazuje k identifikaci se sociálním prostředím. Ta se v rozhovorech projevovala v různé frekvenci, což odkazuje k různému stupni identity. Nejvíce se tato identifikace projevovala u informátora Petra (23 let, SŠ), který byl současně občansky aktivní. Příkladem této identifikace může být následující věta:

„Máří Magdaléna, která právě trpí vším tím, co se kolem ní děje, ty hotely, narušila se jí statika. Víceméně *budeme rádi*, když se podaří udržet tuhle stavbu takovou jaká je, protože velmi trpí zásahama kolem sebe a museli už jistit síti krov [...]“

Zvýrazněná část odkazuje k sounáležitosti s lokálním společenstvím.

Vymezování se vůči Rusům spíše vycházelo z povahy rozhovoru, kde Rusové samozřejmě byli důležitým tématem. Přesto lze usoudit, že pro nikoho z dotazovaných nebyli Rusové přirozenou součástí lokálního společenství, a to ani u Anny (45 let, VŠ), která k nim měla poměrně vřelý vztah. Rusové a špatně fungující magistrát jsou spolu s filmovým festivalem hlavními charakteristikami Karlových Varů navenek. V úvodu jsem již hovořil o své vlastní zkušenosti, ale podobné vnímání se vyskytlo i u některých informátorů. A to, že se lidé setkávají s tímto pohledem, také ovlivňuje jejich identitu.

„Výzkumník: Nic významného jiného tady není, než ruský město a festival?“

Informátor: Já myslím, že je to dost takové předsudek. Zase mě to dost našťve na druhou stranu, když to někdo řekne.“ (Jana, 20 let, SŠ)

„No ještě jedna taková zajímavá věc, já jsem teda z Moravy, a když tam přijedu, já nevím, na maturitní sraz po padesáti letech, tak první otázka: Ještě smíte ve Varech hovořit česky?“ (Zdeňka, 65 let, VŠ)

Dalším významným momentem je vztah k dějinám regionu. Tato minulost má svá specifika. Lidé zde nemají přímé spojení s touto minulostí, jejich předkové tuto minulost nezažili. J. Vencálek tvrdí: „Základním smyslem identity obyvatel v prostoru a čase je posilování vědomí kontinuity vývoje. [...] Jedná se o jakýsi přenos vědomí v čase. Tento přenos je realizován prostřednictvím širě akceptované a realizované kultury, a to jak svými objektivními, tak subjektivními projevy“ (Vencálek 2004). To, že většina obyvatel jsou noví osídlenci z období po roce 1945, znamená absenci takové kontinuity, která je zároveň příčinou absence tradic, zvyků, specifických hodnot a norem či např. specifického dialektu.

Absence přímého vztahu k dějinám města vedla i k reinterpretaci významů a symbolů materiální kultury. Noví osídlenci přicházeli do zcela nového města a museli si nově interpretovat kulturní pozůstatky po německém obyvatelstvu, popřípadě to, co bylo po roce 1945 nově vytvořeno. R. Slabotínský ve své práci o roce 1945 v Karlových Varech píše o odstraňování německých symbolů z města (Slabotínský, 2005). V současnosti je významným prvkem, na který pamětníci vzpomínají, bufet Vindobona na Masarykově třídě.¹⁶ Můžeme

¹⁶ Zajímavou vzpomínku na roli restauračních zařízení v Karlových Varech před rokem 1989 poskytuje Lev Havlíček (2009).

jej považovat za určitý kulturní symbol, který odkazuje k nostalgii po dobách minulých. Nostalgie, s níž na tento bufet místní lidé vzpomínají, může být vzpomínkou na dobu stálosti a neměnnosti v době dynamických změn charakteru a vzhledu města. Pro určitou generaci je právě Vindobona určitým symbolem, kolem něž se vytváří identita. Dříve byla místem, kde se lidé scházeli. Chodilo sem celé město. V současnosti naproti tomu neexistuje žádné takové místo, kde by se lidé scházeli, což je možná způsobeno rostoucí oblibou hypermarketů. Ty ovšem svou povahou neumožňují vytváření identity, neboť jejich základem není jedinečnost, ale naopak stejnost.

Je třeba si uvědomit, že mnoho takových jedinečných prvků se nachází v historickém centru města. Výše jsem uvedl, že právě k této části Karlových Varů lidé ve velké míře ztrácejí vazbu. Jsou odtud v podstatě vytlačováni Rusy. Celkově lze však o lokální identitě dotázaných informátorů říci, že vykazují silnou vazbu k místu, ale méně se identifikují se sociálním prostředím. Často se setkávají s negativním pohledem na Karlovy Vary jako město se zkorumpovaným vedením, kde „už se nehovoří česky“. Tato dominance Rusů tak ovlivňuje identitu lidí.

Jsou Rusové v Karlových Varech cizinci?

Významnou charakteristikou ruské komunity v Karlových Varech je její etablovanost. Právě tato vysoká míra etablovanosti vyvolává dojem „ruského města“, který přetrvává jak mezi návštěvníky města, tak mezi jeho obyvateli. Rusové jsou zkrátka ve městě jak vidět, tak slyšet, nejvíce z nich Rusové bohatí, kteří jsou velmi zřetelně identifikovatelní stylem oblékání a chování.

Ruská etablovanost je v první řadě institucionální, představovaná ruským pravoslavným chrámem či ruským konzulátem. Samozřejmě tato institucionalizace ruské komunity není úplná, nenajdeme zde například ruskou školu. Právě vyrůstající generace Rusů, kteří navštěvují české školy, by mohla být prostředkem určitého sblížení komunit a zároveň etablování Rusů do české společnosti. Město zároveň nese ruskou kulturní stopu v podobě ruského pravoslavného chrámu, ruských nápisů, plakátů s kulturními akcemi určenými pro Rusy, novostaveb určených zejména pro bohatou ruskou klientelu a podobně. Ruský pravoslavný chrám zároveň odkazuje k historickému spojení Rusů s Karlovými Vary a dále podporuje jejich etablovanost.¹⁷ V jistém smyslu zde

¹⁷ Zajímavý pohled na tuto problematiku nám může poskytnout urbánní sémiotika (*urban semiotics*). Tento přístup chápe městský prostor jako soubor znaků, který je každodenně čten obyvateli, kteří

tak vzniká dvojitý sociální svět – český a ruský. Oba tyto světy jsou vzájemně odděleny, přičemž Rusové se zejména díky svému kapitálu vyvazují ze závislosti na domácích obyvatelích.¹⁸

Alfred Schutz (1944) se ve své práci *Cizinec* zabývá tím, jak jedinec vnímá snížení svého sociálního statusu, které je důsledkem toho, že cizinec nezná své místo ve společnosti, nemá status, a tak se ocitá na okraji. Zde se Rusové odlišují, neboť jejich přítomnost je spíše naopak manifestací jejich vysokého statusu. Radka Radimská ve svém příspěvku do sborníku *Aktér, instituce, společnost*, zaměřeném právě na sociologii cizince, uvádí: „Historická zkušenost ukazuje, že příchod cizinců do nějaké země vede často k sociálnímu vzestupu původních obyvatel této země, protože cizinci obsadí ty nejnižší pozice, které do té doby zaujímal určitá část původní populace“ (Radimská 2003 : 70). Situace v Karlových Varech je však spíše opačná. V důsledku příchodu Rusů dochází u místních obyvatel spíše k sestupné sociální mobilitě. Tento sociální sestup může být pouze pocíťovaný, nikoliv reálný. Je důsledkem toho, že ve městě je nová významná skupina aspirující na to, stát se jakousi elitou.

Radimská dále uvádí: „Bohužel až do současné doby převládaly jen dvě základní polohy vztahu k cizinci, z nichž ta první je založena na zdůraznění odlišnosti a ta vede k hierarchizování – cizinec je označen za méněcenného; ta druhá sice uznává rovnost všech lidí, ale zase vede k zestejnění – od cizince se vyžaduje úplná asimilace“ (Radimská 2003 : 71). Vidíme, že vztah mezi místními obyvateli a Rusy nevyhovuje ani jednomu z těchto dvou základních modů chápání cizince. Rusové jsou v Karlových Varech skupinou na jednu stranu uzavřenou a neasimilující se, na druhou stranu však nadřazenou a hlavně viditelnou. Spíše než o dominanci či o separaci přitom můžeme hovořit o koexistenci dvou skupin obyvatel, které sice vedle sebe žijí, potkávají se, ale vzájemně spolu nekomunikují. Kontakt se omezuje ve velké míře pouze na potkávání.

se po městě pohybují. Zajímavým příspěvkem k tomuto přístupu je např. práce Mariusze Czepczyńského (2008) zabývající se postsocialistickými městy a jejich „čtením“. Aplikujeme-li tento přístup na náš případ, můžeme říci, že výstavba, ruský kostel či ruské nápisy představují sdělení, které místní čtou jako vzkaz Rusů, že „tady je to jejich“.

¹⁸ Zajímavým příspěvkem k tomuto tématu je práce Norberta Eliase a Johna Scotsona *Etablování a outsideri* (Elias – Scotson 1994), která se zabývá předměstím jednoho města v Anglii (fiktivně nazvaného Winston Parva) a popisuje mechanismy, jimiž starousedlíci udržují svou nadřazenou pozici nad nově příchozími obyvateli, zejm. co se týče přístupu do místních institucí. V tomto smyslu se ruská komunita vymyká tím, že na těchto institucích je nezávislá a může se tedy etablovat do určité paralelní struktury.

Vnímání Rusů místními obyvateli

V předchozích citovaných částech rozhovorů byl naznačen jeden zdroj ruské nadřazenosti, a sice suverenita, bezohlednost a to, že se v Karlových Varech chovají jako doma. Dále dotazovaní hovoří o aroganci chování, která se projevuje zejména ve způsobu, jakým utrácí své peníze.

„Já se přiznám, že vždycky, když jedou autobusem a jsou tam Rusáci, tak jsem jako úplně našťavaná, protože mně přijdou... já jsem je teda nezažila nikdy nějakýho Rusáka, kterej by se nechoval arogantně.“ (Marie, 20 let, SŠ)

Tuto nadřazenost lidé pocítují, přijdou-li do některého z obchodů v centru, kde prodavačky rovnou hovoří rusky a kde jim bývá naznačeno, že tento obchod není pro ně. Právě tento jev je jakýmsi vyjádřením odcizení obou skupin. Orientace na konzumerismus se stala významným faktorem odcizení Čechů a Rusů, neboť běžní místní obyvatelé si nemohou dovolit kupovat stejné zboží jako bohatí Rusové. Důležité přitom je, že Rusové se v Karlových Varech díky přílivu ekonomického kapitálu stali i kulturně dominující skupinou. Jejich relativně nižší kulturní kapitál je však tím, co místní obyvatele dráždí. Celkově se to vše projevuje v odlišném systému norem a hodnot.

Více se o vnímání této nadřazenosti dovídáme při použití projektivní techniky. Ukazuje se, že podle informátorů Rusové navenek ukazují své bohatství a nadřazenost, ovšem uvnitř takoví nejsou. „Uvnitř“ si podle nich nejsou jisti sami sebou, mají komplexy, které si vynahrazují utrácením. To souvisí s ruskou povahou, která je typická snahou o nadřazování se. Na tomto místě můžeme demonstrovat i určité stereotypní vnímání Rusů. Již jsme hovořili o tom, že ruská menšina v České republice je velmi různorodou skupinou. Nejsou bohužel žádná dostupná data o povaze ruské menšiny v Karlových Varech,¹⁹ lze ale tvrdit, že hovoří-li dotazovaní obecně o Rusech, vnímají pouze jednu skupinu, která je sice v Karlových Varech významná, dominantní a nejvíce viditelná, ale není jediná.²⁰ Vnímání Rusů v Karlových Varech v sobě obsahuje dvě ne vždy oddělitelné dimenze: jednak je to skupina zbohatlíků, jednak je to ruská národnost. Barbora Honců ve své bakalářské esaji uvádí pět hlavních skupin odpovědí na otázku „Jaké chyby spatřujete ve vzájemných vztazích Čechů a Rusů?“:

¹⁹ Jediným zdrojem dat může být výzkum Ruská komunita v České republice (Drbohlav et al. 1999).

²⁰ Nutno dodat, že ne všichni vykazovali tento předsudek. Výjimkou byl zejména Josef (50 let, SŠ).

1. pocity (nedorozumění, nezájem, zášť, přezíravost, nedůvěra, nesnášenlivost, odpor, nenávisť, netolerance, neznalost, averze, rozdílná mentalita, povyšování se);
2. minulost (komunismus, okupace, ruská rozpínavost);
3. politika (hodnocena pod vlivem minulosti²¹);
4. obchod;
5. kriminalita (organizovaný zločin, mafie) (Honců 1998 : 33-34).

I zde jsou patrné tyto dvě dimenze. Obchod a kriminalita směřují spíše k určité skupině Rusů, jejíž obdobu můžeme najít i mezi Čechy, zbylé tři položky se týkají spíše Rusů jako národa. Výrazně se v rozhovorech projevuje vnímání Rusů ve spojitosti s mafii. Málokdo však uvádí přímou zkušenost s mafii. O mafii hovořili kromě Věry (80 let, SŠ) všichni dotázaní. Většinou si mafii spojovali hlavně s Rusy, i když Petr (23 let, SŠ) dodal, že se v Karlových Varech vyskytují i mafie jiných národností. Hlavní averze ke skupině bohatých Rusů však pramení pravděpodobně právě z toho, že tato skupina je viditelná a dobře identifikovatelná. Stereotypičnost tohoto vnímání podporuje fakt, že se dotazovaní ve velké míře shodovali v obrazu typického Rusa v Karlových Varech. Chování Rusů v Karlových Varech také nahrává pocitům ruské rozpínavosti.

Strategie vyrovnávání se s ruskou přítomností

Ruská přítomnost je natolik výrazná, že v podstatě každý obyvatel města se s ní setkává a musí na ni nějak reagovat. Při studiu rozhovorů jsem narazil na určité strategie, pomocí nichž se lidé s ruskou přítomností vyrovnávají. Strategii Petra (23 let, SŠ) bychom mohli nazvat „bojem“. Svou angažovaností v občanském sdružení se snažil bojovat se současnými problémy města. Jeho občanská angažovanost s Rusy příliš nesouvisela, ale podobnou angažovanost můžeme chápat jako podporu zájmu místních obyvatel a nikoli rezignaci. U Petra však k té rezignaci následně došlo a přešel ke strategii „úniku“. Opět nelze říct, že by to byl útěk před Rusy, ale spíš útěk ze stagnujícího města. Ale Rusy vidí jako příčinu mnoha problémů. Útěk z města se dá čekat u mnoha mladých lidí. Názor, že Karlovy Vary jsou sice místo krásné, ale mrtvé a bez možností, můžeme považovat za typický pro mladou generaci. Je vidět, že bojová strategie

²¹ Uvědomme si, že práce byla napsána v roce 1999. Současná politická situace v Rusku do jisté míry potvrzuje to, co se událo v minulosti. Je to vidět i v rozhovorech, které jsem uskutečnil.

je velmi náročná a vyžaduje vysokou míru lokální identity a zároveň energie. Je pravděpodobné, že se tato strategie bude často obracet ve strategii útěku, neboť člověk při „boji“ nahlédne pod povrch problémů a vidí pak život v Karlových Varech o to skeptičtěji.

Zajímavou strategii, kterou bychom mohli nazvat „akceptací“, nacházíme u Václava (70 let, VŠ). Je vyjádřena v tomto úryvku rozhovoru:

„Ale tak já si nepřipouštím, že tu nejsem doma. Já jsem tady doma a tohleto jsem ochotnej překousnout, i protože to jinak nejde, já nemůžu bejt vyhoštěnej tím, že se sem někdo nacpal a že prostě má někdo tendenci se tady prosazovat neomaleně [...]“ (Václav, 70 let, VŠ)

Můžeme tuto strategii charakterizovat jako akceptaci legitimacy ruské přítomnosti. Vidíme, že motivací této strategie je silná lokální identita. Je ovšem také potřeba jistá míra tolerance vůči cizincům.

Poslední strategii identifikovanou v rozhovorech nazývám „ignorancí“. Vykazuje ji Jiřina (VŠ, 63 let). Vyznačuje se snahou uzavírat se před vším ruským. Nenavštěvuje centrum města a snaží se minimalizovat kontakt s Rusy. Je samozřejmé, že tyto strategie budou mít spíše charakter ideálních typů, tj. v realitě se nebudou vyskytovat v čisté formě. Přesto se dá očekávat převaha ignorující či únikové strategie. Tak to alespoň většinou vnímali dotazovaní. Z názorů informátorů vyplývá, že neochota Čechů bojovat s ruským živlem ve městě je způsobena spíše leností a neochotou angažovat se než nezájmem o město či nízkou identitou.

Musíme si však uvědomit, že ne všichni se k Rusům staví jednoznačně negativisticky. Tuto skupinu zastupuje Anna (VŠ, 45 let), která patří k těm obyvatelům, pro něž je ruská klientela hlavním zdrojem příjmů. Dokonce má mezi Rusy i několik přátel. Anna si uvědomuje svou závislost na Rusech a svou podřízenost přijímá bez problémů:

„No, tak jsme rádi, že tady žijem, ale v podstatě jsme odkázaný na ty turisty a na tu klientelu, co tady máme. Musíme být úslužní, musíme být hodní a málokdo se tomu vyhne.“ (Anna, 45 let, VŠ)

I přes přátelství s některými Rusy vidí negativa ruské přítomnosti, zejména, co se týče mafiánských praktik. Vzhledem k přátelským kontaktům s Rusy nemá vůči Rusům předsudky, i když si uvědomuje i negativní vliv Rusů na město. To se projevuje v tomto úryvku:

„Výzkumník: Považujete tu svoji osobní zkušenost s Rusama za pozitivní?

Informátor: Ano.

Výzkumník: Takže máte Rusy ráda?

Informátor: No, těch pár mých známých mám ráda.

Výzkumník: A obecně, když potkáte Rusa? Máte z něj nějaké negativní pocity?

Informátor: No, záleží, jak se chová. To je všude. Může bejt blbec a může bejt fajn, ale takhle to asi těžko poznáte.“ (Anna, 45 let, VŠ)

Právě případ Anny nejlépe osvětluje vnímání Rusů. Každý obyvatel Karlových Varů vykazuje určité osobní sympatie či antipatie, které vycházejí z osobní zkušenosti. Ruská přítomnost má však i své objektivní důsledky a tyto důsledky vnímají lidé dosti podobně, pokud můžeme soudit z uskutečněných rozhovorů. Mezi tyto hmatatelné důsledky patří například obchody v centru zaměřené na ruskou klientelu, ruské nápisy hojně se vyskytující v centru města, mafiánské praktiky či specifický způsob chování, který je charakteristický pro některé z Rusů, i když někteří tento způsob chování generalizují. Všichni dotázaní se rovněž shodli na pozitivu ruské přítomnosti, a sice že opravili domy v centru města. Za pozitivum můžeme také považovat to, že pro některé jsou zdrojem příjmů. Žádné další pozitivum však neuvádějí. Celkově hodnocení ruské přítomnosti souvisí spíše s tím, jakou důležitost přiřkládají těmto pozitivům a negativům. Příkladem je tento úryvek rozhovoru:

„Víte, mně nevaděj ty Rusové. Nevaděj mně proto, že tu tolik opravili. Vaděj mě trochu, že ta nadřazenost maloučko je tam jako cítit. Jako bylo dřív za Němců, když jsem byla mladá, tak když šel Němec, tak my jsme se museli stáhnout. A dneska oni ne, že by se chovali docela tak, to ne, ale jsou takový úsečnější, taky ne všichni samozřejmě. Ale mně tu nevaděj, ale od hodně lidí cítím ten jako ,ty tady nemaj bejt‘ a tohle. Já vím. Ale kdo by byl opravil ty Vary, to nám nikdo neřekne.“ (Věra, 80 let, SŠ)

Ukazuje se, že vnímání Rusů a jejich přítomnosti ve městě je velmi vrstevnatý problém s mnoha důsledky, které tato přítomnost místním obyvatelům přináší, ať už jsou vnímané, či nevnímané. Za základ negativního postoje vůči Rusům však můžeme považovat jejich postavení, které se vymyká běžnému postavení cizinců.

Závěr

Tento článek nepřináší portrét (karlovarských) Rusů, ale spíše portrét českých obyvatel Karlových Varů. Snažil jsem se zdokumentovat, co pro místní obyvatele tato ruská přítomnost znamená, jaké jsou její zjevné i skryté důsledky. V Karlových Varech se projevuje několik společenských fenoménů typických pro současný společensko-ekonomický vývoj České republiky. Stále ještě zde rezonuje problém pohraničí a jeho nových (poválečných) osídlenců, vidíme zde dopady návratu ke kapitalismu po roce 1989, a hlavně zde nacházíme významnou cizineckou komunitu. Rozhovory s místními obyvateli ukazují, že formování vztahu k této komunitě vyžaduje volbu určité strategie. Je třeba brát v úvahu, že tento vztah je utvářen dvěma faktory. Jednak jde o vztah k – svým způsobem velmi specifické – socio-ekonomické vrstvě lidí, jednak o vztah k Rusům jako národu. Rozhovory dále ukazují, jakým způsobem tato komunita přetváří (či „přepisuje“, jak říká urbánní sémiotika) krajinu města.

Je jisté, že ruská stopa v Karlových Varech je natolik výrazná, že místní Češi musí a dále budou muset sami redefinovat své postavení v Karlových Varech. Budou se muset s ruskou přítomností vyrovnávat. Je však otázkou, zda ruský tlak bude v Karlových Varech sílit, či slábnout. Dále je možné se ptát, nakolik bude ekonomický význam Rusů v Karlových Varech následován jejich touhou po politickém zastoupení. Závisí to na tom, zda si Karlovy Vary budou schopny udržet svou atraktivitu pro Rusy.

Velké západoevropské metropole mají dnes pro Rusy vyšší prestiž než Karlovy Vary. Ty jsou pro ně tradičním místem, mají pro ně estetické kvality, ale jsou jim „malé“. I výrazný odliv Rusů z Karlových Varů by však mohl mít pro město velmi negativní důsledky.

Václav Čepelák pochází z Karlových Varů. V září 2009 dokončil bakalářské studium sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, v současnosti studuje navazující magisterské studium sociologie na Fakultě sociálních věd UK a od roku 2008 také obor mediální studia na téže fakultě.

Použitá literatura

- Cizinci v ČR. 2008. *Cizinci v ČR*. [Online] 18. prosince 2008, aktualizováno 14. února 2009 [citováno 6. srpna 2009]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1414-08>>.
- Czepczyński, Mariusz. 2008. *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities. Representation of Powers and Needs*. Aldershot: Ashgate.
- Čepelák, Václav. 2009. *Rusové v Karlových Varech očima místních obyvatel*. Rkp. bakalářské práce na Filozofické fakultě UK. Praha: FF UK.
- Drbohlav, Dušan et al. 1999. *Ruská komunita v České republice (výsledky dotazníkového šetření)*. [Online] poslední aktualizace 16. června 2005. [citováno 26. července 2009]. Dostupné z: <http://www.cizinci.cz/files/clanky/129/ruska_komunita.pdf>.
- Duffková, Jana – Urban, Lukáš – Dubský, Josef. 2008. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Dvořák, Libor. 2000. *Nové Rusko*. Brno: Jota.
- Elias, Norbert – Scotson, John L. 1994. *Established and Outsiders*. London: Sage.
- Fik. 2010. „Počet obyvatel našeho města se zvýšil.“ *Karlovarské radniční listy* 15, 2010, 5: 6.
- Havlíček, Lev. 2008. „Generální konzul. Karlovy Vary nejsou ruské město.“ *MF Dnes*. 19, 2008, 81 (5.-6.4.2008): B1-B2.
- Havlíček, Lev. 2009. „Hospody, hospody. Kam se poděla vaše atmosféra?“ [Online] 1. října 2009 [citováno 1. března 2010]. Dostupné z: <<http://www.sedmicka.cz/karlovy-vary/clanek?Id=63416>>.
- Hendl, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Honců, Barbora. 1998. *Vztah k Rusům: vztah české společnosti k jinonárodnostním a jinoetnickým menšinám*. Rkp. bakalářské práce na Fakultě humanitních studií UK. Praha: FHS UK.
- Houžvička, Václav. 2007. „Závěrečné teze k poznatkům vztahu historického vědomí a regionální identity.“ Pp. 137-155 in Václav Houžvička – Lukáš Novotný (eds.): *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Jandl, Dominik. 2008. „Ruská petrodolarová bublina dělá z Varů město duchů.“ [Online] 15. června 2008 [citováno 27. července 2009]. Dostupné z: <<http://aktualne.centrum.cz/finance/reality/clanek.phtml?Id=607938>>.
- Karlovy Vary. 2001. *Karlovy Vary na přelomu tisíciletí. Karlsbad an der Jahrtausendwende*. Karlovy Vary: Magistrát města Karlovy Vary.
- Kastner, Quido. 1996. „Změny národnostní skladby obyvatelstva českého pohraničí.“ Pp. 25-49 in František Zich et. al.: *Kdo žije v pohraničí. Česká část česko-německého pohraničí v procesech společenské transformace a evropské integrace*. Ústí nad Labem: Sociologický ústav AV ČR.
- Laštovková, Jitka. 2007. „Doma v pohraničí.“ Pp. 85-94 in Václav Houžvička – Lukáš Novotný (eds.): *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

- Novotný, Lukáš. 2007. *Karlovy Vary*. Praha: Paseka.
- Radimská, Radka. 2003. „Sociologie cizince: prožitek jinakosti.“ Pp. 59-72 in *Aktér, instituce společnost. Sborník k 65. Narozeninám prof. PhDr. Miloslava Petruska, Csc.* Praha: Univerzita Karlova.
- Ruská národnostní menšina. 2006. „Ruská národnostní menšina.“ [Online] 4. dubna 2006 [citováno 2. srpna 2009]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=16155>>.
- Schutz, Alfred. 1944. „The Stranger. An Essay in Social Psychology.“ *American Journal of Sociology* 49, 1944, 6: 499-507.
- Slabotínský, Radek. 2005. *Pod českou správou v nové republice. Karlovy Vary v prvním poválečném roce (květen 1945 – červenec 1946)*. Karlovy Vary: Krajské muzeum.
- Vencálek, Jaroslav. 2004. *Místní regiony a územní identita*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Volkova, Natalja. 2006. „Spolkové aktivity ruské menšiny a ruské komunity v České republice.“ Pp. 129-140 in Dana Bittnerová – Mirjam Moravcová (eds.): *Etnické komunity v české společnosti*. Praha: Ermar.
- Vývoj stavu cizinců. 2009. „Vývoj stavu cizinců a jejich uplatnění na trhu práce v Karlovarském kraji v letech 2001 až 2007.“ [Online] aktualizováno 31. července 2009 [citováno 6. srpna 2009]. Dostupné z: <http://www2.czso.cz/xk/redakce.nsf/i/vyvoj_stavu_cizincu_a_jejich_uplatneni_na_trhu_prace_v_karlovarskem_kraji_v_letech_2001_az_2007>.
- Zich, František. 2003. „Regionální identita obyvatel euroregionu Nisa.“ Pp. 17-57 in František Zich (ed.): *Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference Evropská, národní či regionální identita?* Praha: Sociologický ústav AV ČR.